

РОЗДІЛ II. ОСВІТА І ЗДОРОВ'Я

УДК 371.2:37.018.5:615

А. Бєсєдіна
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ЄВРОПЕЙСЬКІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ІДЕЙ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ

У статті охарактеризовано шляхи розвитку ідей здоров'язбереження в школах сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи. Визначено пріоритетні напрями здоров'яспрямованої діяльності шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи: для Польщі та Росії – оздоровчо-фізкультурний, для Чехії та Угорщини – профілактичний, для України – превентивно-освітній. Зазначено, що ідея проекту Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю є подальшим розвитком стратегії ВООЗ, сформованої в Оттавській Хартії, програмах «Здоров'я для всіх», «Здоров'я – 2020», «Європа – 2020».

Ключові слова: здоров'я, пріоритетні напрями, профілактичний напрям, оздоровчо-фізкультурний напрям, превентивно-освітній напрям, школи сприяння здоров'ю, Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю.

Постановка проблеми. Україна, як і інші країни Європи, бере участь у подоланні проблеми погіршення здоров'я дітей і молоді, в пошуці ефективних механізмів упровадження здоров'язбережувальних технологій. Тому, на сьогоднішній день школи таких Східних країн, як Польщі, Чехії, Угорщини, України та Росії беруть участь у діяльності проекту Всесвітньої організації охорони здоров'я «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю» (ЄМШСЗ), згідно з яким усі школи повинні стати Школами сприяння здоров'ю (ШСЗ), а згодом і Школами здоров'я. Але у зв'язку з різним соціально-економічним становищем країн, розвиток цих шкіл має різні пріоритетні напрями, тому задля покращення їх діяльності необхідно вивчати досвід європейських країн.

Аналіз актуальних досліджень. Окремим аспектам здоров'язбережувальної діяльності шкіл сприяння здоров'ю присвячено праці вітчизняних і зарубіжних науковців: формування культури здоров'я та ціннісного ставлення до здоров'я на методологічному, теоретичному та практичному рівнях: Т. Андрющенко, В. Горашук, С. Кириленко, М. Лук'янченко, А. Маджуга, О. Шиян та ін.; соціально-педагогічні чинники, що впливають на стан здоров'я учнів: М. Безруких, Б. Брозовська, Т. Бойченко, Б. Дженсен, О. Єжова, В. Касаткін, В. Кучма, В. Мовчанюк, Ю. Науменко, М. Соколовська, В. Сонькін, К. ФельвінчіВ. Шаповалова та ін. Значний внесок у дослідження діяльності ЄМШСЗ здійснили зарубіжні дослідники – М. Баргер, В. Барнеков, Г. Бейз, Т. Вільямс, Б. Войнаровська, М. Гавлінова, Дж. Карскі, А. Кравацкі, Д. Рівет, П. Паулюс, В. Сімовська, Г. Стумарова, І. Юнг, З. Яворскіта та ін.

Метою статті є визначення пріоритетних напрямів здоров'язбережувальної діяльності шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи: Польщі, Чехії, Угорщини, України та Росії.

Виклад основного матеріалу. Основою розвитку нормативно-правової бази здоров'яспрямованої діяльності в усіх європейських країнах стала Оттавська хартія. Такі країни Східної Європи, як Польща, Чехія та Угорщина, активно залучилися до становлення й розвитку ШСЗ ще з 80-х рр. ХХ ст., що призвело до створення налагодженої системи діяльності в цих країнах. Польща була однією з перших країн, у якій ініціювалися здоров'яспрямовані заходи під час уроків і в позаурочний час, почали створюватися школи сприяння здоров'ю. Пізніше, з 1995 р., до проекту ЄМШСЗ залучились Україна і Росія. Ідея цього проекту є подальшим розвитком стратегії ВООЗ, сформованої в Оттавській Хартії, програмах «Здоров'я для всіх», «Здоров'я – 2020», «Європа – 2020» [2, 4].

Досліджуючи процес становлення нормативно-правового забезпечення мереж ШСЗ у країнах Східної Європи та аналіз наукових досліджень проекту «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» дозволив визначити пріоритетні напрями їх діяльності: для Польщі та Росії – оздоровчо-фізкультурний, для Чехії та Угорщини – профілактичний, для України – превентивно-освітній (табл. 1) [1, 9].

Таблиця 1

Пріоритетні напрями здоров'яспрямованої діяльності ШСЗ у країнах Східної Європи

Країна	Пріоритетні напрями	Нормативно-правове забезпечення та види діяльності
Польща	1. Оздоровчо-фізкультурний	«Про загальне страхування здоров'я у Національному Фонді Здоров'я», «Національна програма охорони здоров'я», «Національна програма профілактики надмірної ваги, ожиріння та неінфекційних захворювань за допомогою здорової дієти харчування та активної фізичної діяльності на 2007–2015 роки»
	2. Профілактичний	Вітамінізація, споживання фруктів та овочів, збільшення рухової активності
Чехія	3. Превентивно-освітній	Курс «Edukacjaprozdrowotna» на засадах міждисциплінарності
	1. Профілактичний	«Національна стратегія використання велосипедів», програма «Гуляй зі своїми школярами!», програма «Збалансованість». Вітамінізація, споживання великої кількості фруктів та овочів
	2. Оздоровчо-фізкультурний	«Національна програма охорони здоров'я», закон «Про охорону здоров'я населення», Довгострокова програма поліпшення стану здоров'я населення Чеської Республіки

Продовження Таблиці 1

Угорщина	3. Превентивно-освітній	Рамкова освітня програма базової освіти Інтегрований курс «Vuchovakezdravi»
	1.Профілактичний	Вітамінізація, споживання великої кількості фруктів та овочів, збільшення рухової активності
	2. Оздоровчо-фізкультурний	«Національна програма охорони здоров'я на десятиліття», Національна програма боротьби із раком, Національна програма охорони немовлят і дітей, Національна програма профілактики та лікування серцево-судинних захворювань
	3. Превентивно-освітній	Курс «Egészségnevelés» на засадах міждисциплінарності
Росія	1. Оздоровчо-фізкультурний	«Концепція розвитку охорони здоров'я до 2020 р.», національний проект «Здоров'я», «Основи державної політики РФ у галузі здорового харчування на період до 2020 року»
	2. Превентивно-освітній	«Стратегічний план Російської мережі шкіл сприяння зміцненню здоров'я на 2013–2016 рр.» Інтегрований курс «ОБЖ»
Україна	3.Профілактичний	Збільшення рухової активності
	1. Превентивно-освітній	Концепція загальнодержавної цільової соціальної програми «Здорова нація», програма «Молодь України» на 2009–2015 роки, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. Інтегрований курс «Основи здоров'я»
	2. Оздоровчо-фізкультурний	«Репродуктивне здоров'я 2001–2005 рр.», «Здоров'я нації» на 2002–2011 роки» тощо
	3.Профілактичний	Збільшення рухової активності

Профілактичний напрям передбачає створення системи заходів попередження та впливу факторів ризику на розвиток захворювань – вакцинація, раціональний режим праці й відпочинку, раціональне якісне харчування, фізична активність, стан навколишнього середовища тощо, а також створення національних профілактичних програм. Профілактичний напрям визначали за рівнем споживання фруктів у країнах, вітамінізації у ШСЗ країн Східної Європи та обсягом часу, проведеним учнями за телевизором. Вживання фруктів у дитинстві переростає у звичку й у дорослому житті, що знижує ризик виникнення коронарної хвороби серця, інсульту й онкологічних захворювань. Учителі й медичні працівники також можуть допомогти підліткам збільшити споживання фруктів за допомогою цілеспрямованого застосування в школах відповідних заходів, які успішно себе зарекомендували (табл. 2). Успішне втілення в життя національних програм із профілактики й лікування захворювань у межах комплексної реформи системи охорони здоров'я в Угорщині дозволило подолати тенденцію демографічного спаду й подовжити тривалість життя населення [3, 130].

Таблиця 2

**Щоденне споживання фруктів 11-річними підлітками
(за даними досліджень HBSC)**

Країна	Споживання фруктів, %	
	дівчатками	хлопчиками
Чехія	55	43
Угорщина	50	36
Україна	44	36
Польща	45	33
Росія	41	35

У більшості країн і областей у дівчаток і хлопчиків із сімей з високим рівнем забезпечення спостерігалася більша ймовірність щоденного споживання фруктів і менша ймовірність перебування біля телевізора порівняно з підлітками із сімей з низьким рівнем забезпечення [3, 123–132]. Підлітки України та Росії найбільше часу проводять за переглядом телевізійних програм (табл. 3).

Таблиця 3

**Перебування за телевізором 11-річних підлітків понад 2 години на день
(за даними досліджень HBSC)**

Країна	Перебування за телевізором понад 2 години на день, %	
	дівчатка	хлопчики
Україна	71	69
Росія	69	67
Польща	61	64
Чехія	56	61
Угорщина	48	50

Аналізуючи дані досліджень, можемо сказати, що такі країни, як Україна та Росія, мають найбільш негативну тенденцію щодо профілактичної роботи. Оздорочо-фізкультурний напрям передбачає комплекс заходів як фізкультурного спрямування, так і оздоровчого щодо усунення виражених факторів ризику, так і комплекс заходів щодо реабілітації хворих. Як свідчить аналіз зазначених вище документів, нормативно-правова база діяльності Російської та Польської мережі шкіл здоров'я має більше оздоровчо-фізкультурний напрям.

Превентивно-освітній напрям розглядаємо з точки зору переваги освітнього компоненту (мотивації щодо збереження здоров'я, превентивного виховання) у розробці нормативно-правових документів і функціонуванню шкільних навчальних курсів здоров'я. Навчальні здоров'язбережувальні програми країн Східної Європи включають оздоровчі курси початкових і середніх шкіл із різним принципом організації діяльності та кількістю годин (табл. 4).

З даних таблиці робимо висновок, що всі країни мають майже однакові за обсягом здоров'язбережувальні курси. Аналіз змісту

здоров'язбережувального навчання в усіх досліджуваних країнах свідчить про те, що до навчального плану шкіл сприяння здоров'ю включені здоров'яспрямовані предмети, зміст яких майже ідентичний, але кожна країна має національні особливості щодо розширення змісту та його реалізації в позанавчальній діяльності. У низці нормативно-правових документів України з 1996 р. по 2006 р. основна увага приділялася мотивації щодо збереження здоров'я, превентивному вихованню, тому визначаємо превентивно-освітній напрям здоров'язбережувальної діяльності.

Таблиця 4

Шкільні навчальні курси здоров'ю у країнах Східної Європи

Країна	Навчальний курс для початкових і середніх класів ЗНЗ	Кількість годин у навчальному році	Принцип організації
Польща	Edukacjazdrowotna	30	Міждисциплінарний курс
Чехія	Vychovakezdravi	33	Інтегрований курс
Угорщина	As Egészségnevelés	34	Міждисциплінарний курс
РФ	Основи безпеки життєдіяльності	34	Інтегрований курс
Україна	Основи здоров'я	35	Інтегрований курс

Таким чином, нормативно-правова база діяльності ШСЗ країн Східної Європи базується на тих міжнародних документах, що й ЄМШСЗ. В усіх країнах розроблені ці програми, усі країни мають спільні накази про залучення до ЄМШСЗ, тому всі країни ідуть спільно. У діяльність ЄМШСЗ країн Східної Європи залучені всі типи освітніх закладів, у кожній країні є науково-методичний центр, у всіх країнах введено навчальний курс із формування, зміцнення та збереження здоров'я, усі країни проводять наукові дослідження.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, методом історико-актуалізаційного аналізу нормативно-правової бази діяльності ЄМШСЗ кожної з досліджуваних країн Східної Європи, ми вперше визначили пріоритетні напрями їх діяльності: для Польщі та Росії – оздоровчо-фізкультурний як комплекс заходів як фізкультурного спрямування, так і оздоровчого щодо усунення виражених факторів ризику, так і комплекс заходів щодо реабілітації хворих; для Чехії та Угорщини – профілактичний, що передбачає створення системи заходів попередження та впливу факторів ризику на розвиток захворювань; для України – превентивно-освітній, що розглядається з точки зору переваги освітнього компоненту (мотивації щодо збереження здоров'я, превентивного виховання). Перспективами подальших розвідок є порівняльний аналіз інноваційних здоров'язбережувальних технологій європейських країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бесєдіна А. А. Організаційно-педагогічні засади діяльності Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю у країнах Східної Європи : автореф. дис. ... канд. пед. наук / А. А. Бесєдіна. – Суми, 2015. – 20 с.
2. Health-promoting schools: are source for developing indicators / [Vivian Barnekow, Goof Buijs, Stephen Clift et al]. – IPC, 2006. – 230 p.
3. Janssen I. HBSC Obesity Working Group. Comparison of overweight and obesity prevalence in school-aged youth from 34 countries and their relationships with physical activity and dietary patterns / I. Janssen // Obesity Reviews. – 2005. – № 6 (2). – P. 123–132.
4. Lahiff J. Social, Personal and Health Education Support Service post primary. Dublin, 2003. 118 p. [Electronic resource]. – Access mode : http://drugs.ie/resourcesfiles/guides...SCHOOL_HANDBOOK.pdf.

РЕЗЮМЕ

Бесєдіна А. Європейские пути развития идей сохранения здоровья.

В статье охарактеризованы пути развития идей сохранения здоровья в школах содействия здоровью в странах Восточной Европы. Определены приоритетные направления здоровьесозидающей деятельности школ содействия здоровью в странах Восточной Европы: для Польши и России – оздоровительно-физкультурный, для Чехии и Венгрии – профилактический, для Украины – превентивно-образовательный. Определено, что идея проекта Европейской сети школ содействия здоровью является дальнейшим развитием стратегии ВОЗ, сложившейся в Оттавской Хартии, программах «Здоровье для всех», «Здоровье – 2020», «Европа – 2020».

Ключевые слова: *здоровье, приоритетные направления, профилактическое направление, оздоровительно-физкультурное направление, превентивно-образовательное направление, школы содействия здоровью, Европейская сеть школ содействия здоровью.*

SUMMARY

Besedina A. The European ways of the development of the ideas of health preservation.

The article describes the development of the ideas of preservation of health at schools which promote health in the countries of Eastern Europe: Poland, the Czech Republic, Hungary, Ukraine and Russia.

Certain aspects of health promoting activity at such schools are devoted to the domestic and foreign scientists works: creating culture of health and valuable relation to the health at the methodological, theoretical and practical levels: T. Andryushchenko, V. Gorashchuck, S. Kyrylenko, N. Lukyanchenko, A. Madguga, O. Shiyan; the socio-pedagogical factors influencing the students' health: M. Bezrukykh, B. Brozowska, T. Boychenko, B. Jensen, O. Yezhova, V. Kasatkin, V. Kuchma, V. Movchanyk, Y. Naumenko, M. Sokolowska, V. Sonkin, K. Falvinchi, V. Shapovalova and others. The significant contribution to the research activity of the European network of health promoting schools is carried out by such foreign researchers as M. Burgher, V. Barnekow, G. Buijs, T. Williams, B. Woynarowska, M. Havlinova, J. Karski, A. Krawacski, D. Rivvet, P. Paulus, V. Simovska, H. Štumarová, I. Young, Z. Jaworski and others.

The investigation of the process of formation of the normative-legal support networks of health promoting schools in the countries of Eastern Europe and the analysis of the research project «Students' health and behavioral orientation» has allowed us to define the main directions of their activity: for Poland and Russia – health sports, for the Czech Republic and Hungary – health and preventive, for Ukraine – preventive-educational. The preventive line

provides the foundation of the preventive measures system and impact of the risk factors on the development of diseases; improving-sports complex activity as sports oriented and the health on elimination of the expressed risk factors and the complex of the actions for the patients' rehabilitation; preventive-educational direction is considered from the point of view of the benefits of the educational component (motivation on health maintenance, preventive care).

The special attention is paid to the analysis of theoretical and legal bases of national networks of health promoting schools in the European countries activity. The main aspects are determined and legislated. They include the goals and objectives of the establishment and activity of the European network of health promoting schools; the main directions of its activity; forms and methods; management structure of activity and interaction and cooperation within the European network of health promoting schools.

It is determined that the idea of the project of the European network of health promoting schools is a further development of the WHO strategy, developed in the Ottawa Charter, the programme «Health for all», «Health – 2020» and «Europe – 2020».

Key words: *health, the main directions, prevention, health sports direction, preventive educational direction, health promotion school, European network of health promoting schools.*